

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

THE CONCEPT AND CLASSIFICATION OF OTHER MEASURES OF CRIMINAL LAW

Євдокімова О.В., к.ю.н.,

доцент кафедри кримінального права № 1

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-прикладних проблем кримінального права щодо поняття та класифікації інших заходів кримінально-правового характеру. Криміногенна обстановка в суспільстві вимагає від держави пошуку нових форм і методів кримінально-правової протидії суспільно небезпечним деліктам, бо ресурси традиційних каральних заходів реагування є дещо обмеженими. Покарання не завжди здатне забезпечити виконання завдань, що поставлені перед кримінальним законодавством, тому воно не може виступати єдиним способом реагування з боку держави на вчинення суспільно небезпечної поведінки, зокрема з боку осіб, що не підлягають кримінальній відповідальності внаслідок свого стану психічного здоров'я або малолітнього віку. Саме тому з метою всебічного захисту об'єкту кримінально-правової охорони у Кримінальний кодекс України були введені інші заходи кримінально-правового характеру. Встановлено, що система заходів кримінально-правового характеру представлена такими видами: 1) кримінальна відповідальність; 2) інші заходи кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб; 3) заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Отже, інші заходи є лише одним із структурних елементів механізму кримінально-правового впливу. Правова природа цих заходів полягає у тому, що вони не переслідують мети кари, втім, є правовим наслідком вчинення суспільно небезпечного діяння. На підставі аналізу кримінально-правових положень, що регулюють особливості застосування цих заходів, виділяються їх ознаки та формулюється авторське їх визначення. Дослідження відповідних кримінально-правових положень дозволило встановити, що поняття «інші заходи кримінально-правового характеру» виступає як родове, що охоплює собою сукупність різних видів заходів некарального впливу, передбачених у статтях різних розділів Загальної частини КК. Встановлено, що іншими заходами кримінально-правового характеру є примусове лікування, примусові заходи медичного характеру, обмежувальні заходи, спеціальна конфіскація та примусові заходи виховного характеру. Залежно від різних критеріїв запропоновано класифікацію інших заходів кримінально-правового характеру.

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру, інші заходи, класифікація, покарання, кримінальна відповідальність.

The article is devoted to one of the topical theoretical and applied problems of criminal law on the concept and classification of other measures of a criminal law nature. Punishment is not always able to ensure the fulfillment of the tasks set before the criminal law, so it cannot be the only way for the state to respond to socially dangerous behavior, in particular by persons who are not criminally liable due to their mental health or lack of age of criminal responsibility. That is why in order to comprehensively protect the object of criminal law protection, other measures of criminal law nature were introduced into the Criminal Code of Ukraine. It is established that the system of measures of criminal law nature is represented by the following types: 1) criminal liability; 2) other measures of criminal law nature against individuals; 3) measures of criminal law nature against legal entities. Thus, other measures are only one of the structural elements in the mechanism of criminal law influence. The legal nature of these measures is that they do not pursue the purpose of retaliation, but are a legal consequence of committing a socially dangerous act. Based on the analysis of criminal law provisions governing the peculiarities of the application of these measures, their features are highlighted and their author's definition is formulated. It was established that other measures of a criminal law nature are compulsory treatment, coercive measures of a medical nature, restrictive measures, special confiscation and coercive measures of an educational nature. Depending on various criteria, the classification of other measures of criminal law nature into types is proposed.

Key words: measures of criminal law nature, other measures, classification, punishment, criminal liability.

Постановка проблеми. Кримінальна відповідальність та її форми реалізації займають домінуючі позиції у механізмі кримінально-правової охорони найбільш цінних суспільних відносин. Втім, їх ефективність у протидії суспільно небезпечним посяганням не є абсолютною, бо вони не можуть належним чином захистити суспільство та його інтереси від посягань з боку осіб, у яких відсутні або ще не сформовані належним чином морально-вольові регулятори власної поведінки (наприклад, психічно хворої особи або малолітньої дитини). Крім того, правообмеження, які утворюють зміст кримінальної відповідальності, не завжди здатні вплинути або усунути об'єктивні фактори, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень (наприклад, перешкодити повторному використанню зброя або засобів вчинення кримінального правопорушення). Оскільки держава має забезпечувати всебічний захист суспільства від усіх проявів деструктивної поведінки, її потенціал заходів реагування на таку поведінку також має бути різноманітним, гнучким та здатним гарантувати адекватну реакцію на її вчинення навіть з боку осіб, щодо яких застосування покарання є недоцільним або неможливим. Саме це завдання покликані виконувати інші заходи кримінально-правового характеру.

Поняття «заходи кримінально-правового характеру» та «інші заходи кримінально-правового характеру» є новими для кримінального законодавства України. Їх було введено до понятійного апарату кримінального права

Законом України від 18 квітня 2013 року № 222-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України». Попри те, що зазначені поняття вживаються у назвах розділів XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру» та XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», у законі відсутні не тільки їх визначення, а й чіткий перелік цих заходів.

Аналіз останніх досліджень. Науковим дослідженням заходів кримінально-правового характеру свої праці присвятили багато вчених, серед них: П.П. Андрушко, В.С. Багиргарєєва, В.І. Борисов, К.П. Задоя, О.В. Козаченко, І.А. Лозінська, Н.А. Орловська, М.І. Панов, Ю.А. Пономаренко, О.Е. Радутний, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк, Г.З. Яремко, А.М. Ященко та багато інших. Втім, попри те, що проведені наукові розробки, безумовно, містять значну кількість обґрунтованих теоретичних позицій і висновків, у теорії кримінального права питання юридичної природи «інших заходів кримінально-правового характеру», а також визначення їх видів ще залишаються дискусійними.

Метою статті є дослідження наукових підходів до розуміння поняття «інші заходи кримінально-правового характеру» (далі – «інші заходи»), встановлення їх різновидів, а також здійснення їх класифікації залежно від різних критеріїв.

Виклад основного матеріалу. З огляду на лексичний аналіз назв розділів XIV та XIV¹ Загальної частини КК можна констатувати, що у Кримінальному кодексі України (далі – КК) закріплено дві групи заходів кримінально-правового характеру, зокрема: 1) ті, що застосовуються до фізичних осіб та 2) ті, що застосовуються до юридичних осіб.

Вживання у назві розділу XIV Загальної частини КК терміну «інші», етимологія якого – ще який-небудь із ряду однорідних предметів, зовсім інакший [1], передусім свідчить, що спектр заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб не обмежується тільки тими, що перелічені у цьому розділі, тобто тим самим закон підкреслює, що у КК, крім цих, передбачені ще якісь заходи, які також можуть застосовуватися до фізичної особи у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення. Крім цього, як на це звертається увага у наукових джерелах, місце розташування розділу XIV після розділів Загальної частини КК, у яких закріплюються права підстава, порядок та форми реалізації кримінальної відповідальності, вказує на те, що перелічені у цьому розділі заходи є однорідними до кримінальної відповідальності, проте водночас відрізняються від неї [2]. Відтак висловлена у наукових колах точка зору, що кримінальна відповідальність також є заходом кримінально-правового характеру, є обгрунтованою. Таким чином, «інші заходи» та кримінальна відповідальність є самостійними видами заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб, які мають свої специфічні ознаки та мету застосування.

Формулювання назви розділу XIV¹ як «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» дозволяє стверджувати, що у цьому розділі сконцентровані вичерпним чином усі можливі заходи, які можуть застосовуватися до юридичних осіб у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, і що поза межами цього розділу таких заходів не передбачається. Отже, ці заходи не є кримінальною відповідальністю, бо суб'єктом останньої може бути виключно фізична особа (ч. 1 ст. 18 КК), а також вони не належать до «інших заходів», бо, крім зазначених у розділі XIV¹ Загальної частини КК, до юридичних осіб яких-небудь ще заходів кримінально-правового характеру не можна застосувати. У зв'язку з цим уявляється, що система заходів кримінально-правового характеру у КК представлена такими видами: 1) кримінальна відповідальність; 2) інші заходи кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб; 3) заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Отже, «інші заходи» є лише окремим структурним елементом у системі заходів кримінально-правового реагування з боку держави на факт вчинення кримінального правопорушення.

У науці кримінального права пропонуються різні дефініції поняття «інші заходи кримінально-правового характеру». Ю.А. Пономаренко визначає їх як «передбачені кримінальним законом примусові заходи, що застосовуються судом до фізичної або юридичної особи з метою усунення умов, що сприяють вчиненню суспільно небезпечного діяння» [3, с. 514]. На думку А.М. Ященко, це передбачені КК України (Загальною і Особливою частинами) засоби впливу на поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [4]. І.А. Лозінська вважає, що «поняття «інші заходи кримінально-правового характеру» об'єднують у собі заходи кримінально-правового впливу, які не є кримінальними покараннями (не входять у систему покарань), але при цьому є такими, що полягають у покладанні на особу конкретних правообмежень, виконанні нею необхідних дій або дотриманні визначених законом обов'язків» [5, с. 187]. О.І. Бідна розуміє їх як відмінні від кримінальної відповідальності засоби реагування з боку держави на вчинене суспільно небезпечне діяння, передбачене КК [6].

У розділі XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру» до цих заходів закон безпосередньо відносить

примусові заходи медичного характеру (статті 92–95 КК), примусове лікування (ст. 96 КК) та спеціальну конфіскацію майна (статті 96¹, 96² КК). Загальними рисами цих заходів є те, що: 1) вони передбачені у КК; 2) застосовуються тільки до фізичної особи; 3) умовою їх застосування є вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки, передбачені у статтях Особливої частини КК; 4) повноваження щодо їх застосування належать виключно суду; 5) їх обрання відбувається у примусовому порядку, тобто без згоди особи на їх застосування; 6) вони характеризуються власним кримінально-правовим впливом на осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене у КК, який суттєво відрізняється від карального впливу, притаманного покаранню. Так, основне спрямування цих заходів полягає в усуненні умов вчинення суспільно небезпечного діяння (наприклад, спеціальна конфіскація майна) або усуненні небезпечного стану особи (наприклад, примусові заходи медичного характеру, примусове лікування) [3, с. 513, 514].

З огляду на наведені ознаки уявляється, що під іншими заходами кримінально-правового характеру слід розуміти примусові заходи, що передбачені у законі про кримінальну відповідальність, які застосовуються судом до фізичної особи у зв'язку з вчиненням суспільно-небезпечного діяння, що містить ознаки, передбачені у статтях Особливої частини КК, з метою усунення або попередження подальшого деструктивного впливу з боку цієї особи на об'єкт кримінально-правової охорони.

Слід зазначити, що звернення до положень КК дозволяє стверджувати, що до інших заходів кримінально-правового характеру належать не тільки перелічені у розділі XIV Загальної частини КК, а й види примусових заходів, передбачені у статтях інших розділів Загальної частини КК. У цьому разі йдеться про обмежувальні заходи (ст. 91¹ КК) та примусові заходи виховного характеру (ч. 2 ст. 105 КК). Відповідно до ст. 51 КК ці заходи не входять до системи покарань, відтак вони не є видами покарання. Їх застосування не можна визнати формами реалізації кримінальної відповідальності, бо вони можуть застосовуватися до особи у разі звільнення її від кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 91¹, ч.1 ст. 97 КК) або навіть у разі відсутності підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності внаслідок вчинення нею суспільно небезпечного діяння, передбаченого у КК, у віці від 11 до 14 років (ст. 498 КПК). Порядок застосування цих заходів свідчить про відсутність у них карального потенціалу, тобто вони не переслідують мети кари за вчинене, а основне їх призначення вбачається в усуненні умов, що сприяли вчиненню суспільно небезпечного діяння. Саме відсутність у цих заходах репресивного складника свідчить про ідентичність їх правової природи заходам, передбаченим у розділі XIV Загальної частини КК. У зв'язку з цим видами інших заходів кримінально-правового характеру можна визнавати: 1) обмежувальні заходи (ст. 91¹ КК); 2) примусові заходи медичного характеру (ст. 92–95 КК); 3) примусове лікування (ст. 96 КК); 4) спеціальну конфіскацію (статті 96¹, 96² КК); 5) примусові заходи виховного характеру (ч. 2 ст. 105 КК).

Множинність «інших заходів» та особливості їх застосування зумовлюють необхідність їх класифікації. Термін «класифікація» походить від латинського “classis”, тобто розряд та facio (роблю) [7, с. 193, 412]. Саме тому під класифікацією розуміють різновид поділу поняття, унаслідок якого систематизуються всі його види [8, с. 82]. Класифікація має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки вона виступає інструментом пізнання, який сприяє поглибленню теоретичних знань щодо різних правових явищ [9].

Інші заходи кримінально-правового характеру можна класифікувати на види згідно з різними критеріями. Так, залежно від соціально-демографічних ознак особи, до

якої вони можуть бути застосовані, серед них можна виділити *загальні та спеціальні*. Загальні застосовуються до будь-якої особи, незалежно від її віку та стану здоров'я (спеціальна конфіскація майна), а *спеціальні* – лише до певної категорії осіб, зважаючи на її вік або стан здоров'я (примусове лікування, примусові заходи медичного характеру, обмежувальні заходи та примусові заходи виправного характеру). Також залежно від вікової категорії осіб певні види «інших заходів» можуть застосовуватися: а) *виключно до неповнолітніх* (примусові заходи виховного характеру); б) *тільки до повнолітніх* (обмежувальні заходи); в) *як до повнолітніх, так і до неповнолітніх осіб* (примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація).

Однією з обов'язкових ознак «інших заходів» є те, що їх види фіксуються виключно у КК, а їх загальною передумовою застосування є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки, передбачені у статтях Особливої частини КК. Втім, можливість застосування деяких з них пов'язана з наявністю у поведінці особи виключно складу *кримінального правопорушення* (примусове лікування, обмежувальні заходи), тоді як спеціальна конфіскація майна, примусові заходи виховного характеру, примусові заходи медичного характеру можуть застосовуватися у разі *вчинення суспільно небезпечного діяння* особою, яка не є суб'єктом кримінального правопорушення.

Аналіз правової регламентації порядку застосування «інших заходів» дозволяє зробити висновок, що попри наявність у поведінці особи передумов і підстав, передбачених у КК, застосування деяких з них є правом суду. Згідно з правовою позицією Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у рішенні від 01 лютого 2018 р. у справі № 634/609/15-к про наділення судових органів дискреційними повноваженнями під час обрання певного виду іншого заходу кримінально-правового характеру завжди свідчить формулювання відповідних кримінально-правових приписів з використанням понять «може», «вправі». У зв'язку з цим можна виділити *дискреційні (факультативні) та імперативні (обов'язкові) «інші заходи»*. До *дискреційних* слід відносити обмежувальні заходи; примусові заходи медичного характеру; примусове лікування. *Обов'язковими* є спеціальна конфіскація майна та примусові заходи виховного характеру. Віднесення примусових заходів виховного характеру до обов'язкового виду зумовлено тим, що відповідно до ч. 1 ст. 97 та ч. 2 ст. 105 КК дискреційні повноваження суду поширюються виключно на можливість звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності або від покарання. Тоді як таке звільнення завжди супроводжується застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Зміст деяких «інших заходів» полягає у покладенні на особу певних обов'язків, невиконання яких тягне за собою настання несприятливих наслідків для особи, у зв'язку з чим ці заходи можна поділити на *безумовні та умовні*. До *безумовних* видів «інших заходів» належать примусові заходи медичного характеру; примусове лікування; спеціальна конфіскація майна. *Умовними* слід визнати обмежувальні заходи та примусові заходи виховного характеру, бо у разі невиконання покладених обов'язків, які утворюють зміст цих заходів, або ухилення від виконання цих заходів рішенням суду щодо їх застосування скасовується, внаслідок чого така особа притягується до кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 97, ст. 390¹ КК) або направляється судом для відбування призначеного покарання (ч. 2 ст. 78 КК).

Залежно від підстав, які зумовлюють доцільність або необхідність застосування певного виду «іншого заходу», серед них можна виділити *суб'єктивні та об'єктивні*. В основі застосування *суб'єктивних* видів «інших заходів» насамперед перебуває свідомо, самокерована пост-

кримінальна поведінка особи, яка свідчить про можливість виправлення особи без суттєвого репресивного впливу на неї (примусові заходи виховного характеру) [10, с. 10], або навпаки про її схильність до девіантної поведінки (обмежувальні заходи) [11, с. 516]. Що ж стосується *об'єктивних видів інших заходів*, то їх застосування перш за все продиктовано тяжкістю та видом вчиненого діяння, а також наявністю зовнішнього фактору, який створює небезпеку для інших осіб. Визначальною метою застосування об'єктивних видів «інших заходів» є прагнення законодавця усунути умови та наслідки вчиненого суспільно небезпечного діяння, а також забезпечити захист інших осіб від подальшого впливу такого деструктивного фактору. Уявляється, що до об'єктивних видів «інших заходів» слід відносити примусові заходи медичного характеру; примусове лікування та спеціальну конфіскацію. Так, метою застосування примусових заходів медичного характеру та примусового лікування є вилікування або поліпшення стану здоров'я психічно хворих осіб та осіб, які мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, а також нейтралізація небезпечного стану особи, викликаного наявністю такого захворювання [12, с. 13, 14]. Що ж стосується спеціальної конфіскації майна, то її завданням є усунення умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення (наприклад, вилучення знярядь або засобів вчинення кримінального правопорушення), а також відновлення соціальної справедливості шляхом вилучення майна, здобутого противоправним шляхом [13, с. 227].

Попри те, що «інші заходи» виступають самостійним елементом у механізмі кримінально-правової охорони, можливість застосування деяких з них тісно пов'язана із застосуванням кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення. У зв'язку з цим серед них можна виділити ті, що виступають виключно *альтернативною призначенням покарання* (примусові заходи виховного характеру), деякі з них завжди супроводжують покарання і *самостійному застосуванню не підлягають* (примусове лікування), ще одна група «інших засобів» можуть обиратися *як одночасно з призначенням покарання, так і незалежно від нього* (примусові заходи медичного характеру, обмежувальні заходи, спеціальна конфіскація майна). При цьому слід зазначити, що попри можливість одночасного застосування з покаранням окремих видів «інших заходів», у цих випадках вони все одно не виступають формою реалізації кримінальної відповідальності, як на цьому наголошується у деяких наукових працях [14, с. 71–76].

Висновки. Чинне кримінальне законодавство України передбачає досить широкий спектр заходів кримінально-правового характеру, серед яких особливе місце займають інші заходи кримінально-правового характеру. Дослідження їх видів дозволяє констатувати, що поняття «інші заходи кримінально-правового характеру» виступає як родове поняття, що охоплює собою сукупність різних видів заходів некарального впливу, передбачених у різних розділах Загальної частини КК. При цьому ці заходи не утворюють між собою системи, бо за порядком свого застосування вони не є взаємодоповнюючими або взаємопов'язаними. Деякі з них можуть виступати винятково як альтернатива призначенню покарання, а інші завжди доповнюють останнє. Іншим заходам кримінально-правового характеру притаманний власний механізм кримінально-правового впливу, який позбавлений карального потенціалу, проте спрямований на усунення деструктивних факторів, що сприяють вчиненню суспільно небезпечного діяння. Визнання сукупності цих заходів як самостійного кримінально-правового інституту дозволить визначити перспективні напрями подальшого вдосконалення їх правової регламентації, а також сприятиме розширенню кола нерепресивних заходів кримінально-правового впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. Стр. 43 URL: <http://sum.in.ua/s/inshyj>
2. Козаченко О.В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір. Миколаїв : Іліон, 2011. 504 с. С. 187; Яремко Г.З. Система заходів кримінально-правового характеру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7, № 4. С. 89–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaa_u_2014_7_4_15.
3. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна, В.І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.
4. Яценко А.М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність. *Форум права*. 2013. № 3. С. 775-783. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_3_127.
5. Лозінська І.А. До питання про поняття та зміст заходів кримінально-правового характеру. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 185–192. URL: http://files.visnikkau.org/200000585-626ac645ef/Visnyk8_21.pdfічно.
6. Бідна О.І. До питання про визначення поняття «інші заходи кримінально-правового характеру». *Науковий вісник «Міжнародного гуманітарного університету»*. Серія: *Юриспруденція*. Одеса, 2018. Вип. 32. С. 98–101.
7. Латинско-русский словарь. Около 50 000 слов. Изд. 2-е, переработ. и доп. Москва, «Русский язык», 1976, 1096 с.
8. Шепетяк О.М. Логіка. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Фенікс, 2015. 256 с.
9. Адамова О.С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 19–24.
10. Ямкова О.О. Примусові заходи виховного характеру: правова природа і види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2004. 20 с.
11. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.
12. Жук І.В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування у кримінальному праві України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 К. 2009. 20 с.
13. Бурда С.Я. Юридичний аналіз спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Вип. 4. С. 221–230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2014_4_25.
14. Провоторов О.П. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як інститут кримінального права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 196 с.